

מספר פסוקי מזמור קי"ט כנגד מספר סדרי התורה

בעקבות מאמרם של מאיר חבצלת ואורי מלמד, "פירושים על אלף-ביתים שבתהלים" (פעמים 88, תשס"א, עמ' 4-20)

חגי ברשמאי

במאמר הנזכר בכותרת פרסמו שני המחברים מחדש (בתיקונים והוספות) שלושה פירושים בערבית-יהודית למזמורי אלף-בית בתהלים, בליווי תרגומים עבריים מבוארים בפירוט ובהרחבה; שניים מהפירושים לקוחים מחיבורים תימניים. המחברים ראויים לברכה על יוזמתם בפרסום מקורות מעניינים אלה מצורפים יחד בכפיפה אחת, ועל התיקונים והביאורים שהוסיפו.

הפירוש השלישי נמצא בחיבור "תרגמה' אלעזאנאת" (המקור בעמ' 13-15, התרגום בעמ' 15-18), שמהדירו הראשון, הרב י' קאפח ז"ל,¹ תירגם את כותרתו "ביאורי הציונים", ומחברי מאמרנו לא שינו תרגום זה. הרב קאפח הציג תאריך משוער של החיבור, במאה השש-עשרה לכל המאוחר. במהלך הפירוש דן מחברו (עמ' 14, בתרגום עמ' 16-17) במבנהו המתומן של מזמור קי"ט (לכל אות יש שמונה פסוקים), ומציע שישה טעמים למיבנה זה. הטעם החמישי במהדורת המחברים הוא "או יכון חית' פואסיקה תקארב עדד (אסראר) [אספאר] אלתוריה"; ותרגמוהו מחברי המאמר כך: "או מפני שפסוקיו קרובים למניין (סודות) [ספרי] התורה".

גלוי לעין שהמהדיר הראשון ושני המחברים התקשו בנוסח המקור ובתרגומו (ראו הערות 80, 101). שלושתם הניחו שהטעם מכוון אל מספר הפסוקים בכל יחידה לעצמה, כלומר שמונה פסוקים, והציעו פירושים שונים למילה השביעית במשפט, שנראתה להם מוקשית. הרב קאפח ז"ל סבר שהקריאה "אסראר" חסרת פשר בהקשר הנידון ולפיכך הציע לתקן ולקרוא "אספאר" (היא המילה שמחברינו הקיפוה בחצאי אריח), ותירגם "ספרי התורה", על פי המדרש הידוע המונה שבעה ספרים בתורה, ואם כן מספר זה מתקרב למספר הפסוקים בכל יחידה שהוא שמונה.²

פרופ' חבצלת הציע לקיים את הקריאה "אסראר" בהוראת "סודות", והצביע על סדרות שונות של שבעה סודות בתורה הנזכרים בחיבורים תימניים מימי הביניים (הערה

1 קאפח, ביאורי.

2 קאפח, ביאורי, עמ' 264 (=486) הערה 66. על שבעה ספרים בתורה ראו: שבת קטז ע"א; בראשית רבא סד, ח (עמ' 708); ויקרא רבה א, ג (עמ' רכב).

101 במאמרנו); ד"ר מלמד הציץ להעדיף את התיקון "אבראר" בהוראת "צדיקים" ולשבצו בהקשר הנתון על פי דרכו.

אני מבקש להציץ קריאה שונה שאינה כרוכה בשום תיקון והולמת לדעתי את ההקשר. בכתבי יד רבים מימי הביניים, ממקומות שונים ורחוקים זה מזה, ותימן בכללם, דומות האותיות דל"ת ורי"ש עד שכמעט אייפשר להבחין ביניהן, וגם המעתיקים נוטים להחליף ביניהן. לפיכך, את המילה הנידונה יש לקרוא "אסדאר" בהוראת סדרים. המילה מתועדת יפה בכמה מקורות, כמילה שאולה מעברית שצורת הריבוי השבור שלה ניטית על פי התצורה הערבית. במקורות שהביא לעניין זה י' בלאו משמשת המילה בהוראת סדרי המשנה.³ בתעודה חשובה שנכתבה בפסטאט מצרים בשנת 1211 ועוסקת בקריאת התורה על פי מנהג ארץ ישראל, נמצאת המילה בדיוק בהוראת מנת הקריאה השבועית בתורה על פי מנהג ארץ ישראל.⁴

הטעם שנותן המחבר למיבנה המתומן של המזמור מיוסד על לשון מסכת סופרים (מהדורת היגער טז ח [עמ' 291]);⁵ המשפטים הארמיים שם מתורגמים כאן לעברית):

אמר רבי יהושע בן לוי: אני מימי לא הסתכלתי בתוך ספר של (דברי) אגדה, חוץ מפעם אחת שהסתכלתי ומצאתי כתוב: מאה ושבעים וחמש פרשיות בתורה, דיבור אמירה וצווי, כנגד שנותיו של אברהם אבינו דכתיב "עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם" (תהלים סח, יט),⁶ וכתיב "האדם הגדול בענקים הוא" (יהושע יד, טו).⁷ הילכך קבעו מאה ושבעים וחמשה סדרים בתורה בכל שבת ושבת עולת תמיד.

כל הדרשה, מלבד המשפט האחרון, מועתקת מהתלמוד הירושלמי, שבת פט"ז ה"א (טו ע"ג), אלא ששם מדובר בדרשה שבה מונים מאה ושבעים וחמש פרשיות (זהו המונח בתלמוד, וגם במובאה ממסכת סופרים, כאמור) מן התורה שיש בהן תוכן מסוים, ואין מדובר שם בחלוקת התורה. המשפט האחרון בהלכה שבמסכת סופרים הוא הוא החידוש הנוסף על דרשה זו שאין לו כמדומה שום מקבילה ידועה.⁸ במשפט זה מחולקת התורה ל"סדרים", שהוא מונח אופייני לחלוקת המקרא בכלל, והתורה בפרט, ודווקא חלוקת התורה על פי מנהג הקריאה של ארץ ישראל (הבבלים העדיפו לעניין זה את המונח

3 בלאו, עמ' 163, וכן שם, עמ' 134.

4 התעודה פורסמה במלואה אצל פליישר, עמ' 219–221, בהעתקתו ובתרגומו של משה גיל; וראו עוד להלן.

5 בדפוס וילנה של התלמוד, שבו נדפסה המסכת בסוף סדר נזיקין, מספר ההלכה הוא י'.

6 בכמה מקורות מדרשיים (כגון תנחומא האזינו ג) ר' יהושע בן לוי דורש פסוק זה על משה. ר' יהושע בן לוי ידוע כבעל אגדה מובהק, ולפיכך הדברים המיוחסים לו בדרשה זו, שלא הסתכל מימיו בספר של אגדה, נראים מוזרים במקצת, וראו על כך את הערת היגער במבואו, עמ' 25.

7 ראו בראשית רבא יד, ו (עמ' 130).

8 גם לא בכל המקבילות שרשם היגער על אתר; על ייחודיותו של משפט זה למסכת סופרים עמד כבר היגער, שם.

"פרשה"⁹ על פי פשוטם הנראה מורים הדברים אל סדר קריאת התורה על פי מנהג ארץ ישראל והשלמתה פעמיים בשמיטה, ואם כן מייצג המספר 175 את מספר השבתות במשך שלוש שנים ומחצה בקירוב; אלא שאין ידוע על סדר הקריאה שיש בו בדיוק מניין כזה של סדרים. ואכן פירוש ההלכה הנזכרת אינו ברור כל צורכו, ונחלקו בו חכמים.¹⁰

כללו של דבר: אפשר לומר בבירור שהמחבר הכיר את השימוש במונח העברי המשוערב "סדר" (וברבים "אסדאר") בהוראת מנת הקריאה השבועית על פי מנהג ארץ ישראל,¹¹ ושהוא הכיר את מסכת סופרים ועל פיה מצא "טעם" למספר פסוקי מזמור קי"ט. קריאת המשפט הנידון תהיה אפוא כך: "או יכון חית' פואסיקה תקארב עדד אסדאר אלתוריה"; ותרגומו: "או מפני ש(מניין) פסוקיו קרוב למניין סדרי התורה". אין לדעת אם מתברנו הבין כעניינו את הוראת המונח ואת סדר המנהג שהוא מורה עליו או שהכרותו עם העניין כולו היתה ספרותית בלבד.

מבין ששת הטעמים שמציע המחבר למבנהו המתומן של המזמור, שכולם טעמי גימטריה כצפוי,¹² ארבעה מתייחסים אל מספר הפסוקים בכל יחידה במזמור ושניים אל המספר הכולל של הפסוקים במזמור.

- 9 כך עולה מהתעודה שנזכרה לעיל, לפני ציון 4. וראו גם פליישר, עמ' 299-300, וסדור רס"ג, עמ' 14, שם מגדיר רס"ג במפורש את מנת הקריאה השבועית על פי המנהג הבבלי במונח "פרשה".
- 10 ראו דברי היגער, עמ' 25, ומה שהביא מדעות חוקרים שקדמוהו, וכן נאה, עמ' 177 הערה 44, 187 הערה 87.
- 11 אמנם הרמב"ם במשנה תורה, בפרק י"ג מהלכות תפילה, שבו הוא דן בחלוקת התורה לקריאות השבועיות מכנה את הקריאות הללו שעל פי המנהג הבבלי בתואר "סדר", "סדרים", בשונה מהגדרתו של רס"ג שנזכרה לעיל.
- 12 בטעם החמישי, שהוא הנידון כאן, הגימטריה מקורבת, כפי שמציין המחבר.

קיצורים ביבליוגרפיים

- J. Blau, *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*,
'Oxford 1965; ²Jerusalem 1981; ³Jerusalem 1999
- בלא
- מדרש בראשית רבא, מהדורת י" תיאודור וחי אלבק, ברלין-ירושלים תרס"ג-
תרצ"ו.
- בראשית רבא
- מ היגער (מהדיר), מסכת סופרים, ניו־ארק תרצ"ז.
- היגער
- מדרש ויקרא רבה, מהדורת מ' מרגליות, א-ה, ירושלים תשנ"ג.
- ויקרא רבה
- שלמה נאה, "סדר קריאת התורה בארץ-ישראל: עיון מחודש", תרביץ סז (תשנ"ח),
עמ' 167-187.
- נאה
- סדור רב סעדיה גאון, יוצא לאור על ידי ישראל דוידזון, שמחה אסף, יששכר
יואל, ירושלים תשכ"ג.
- סדור רס"ג
- עזרא פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ-ישראלים בתקופת הגניזה, ירושלים
תשמ"ח.
- פליישר
- "קאפח, כתאב תרג'מה אלעונאנאת הוא ספר ביאורי הציונים – מקור ותרגום",
קבץ על ידו (חלק א, תשכ"ו), עמ' 257-267 (=הדפסה חוזרת בתוך: הרב יוסף
קאפח – כתבים, בעריכת יוסף טובי, א, ירושלים תשמ"ט, עמ' 479-489).
- קאפח, ביאורי